

ВІДГУК

про дисертацію Н.О. Стефанової на тему:
«Етносеміометрична параметризація аксіоконцептосфер
у британській та українській лінгвокультурах»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук за спеціальностями

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство,

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика
до спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Дисертація Н.О. Стефанової, виконана в рамках когнітивної та прикладної лінгвістики, присвячена дослідженню когнітивної природи ціннісних доміант представників різних етнокультур з метою етносеміометричної параметризації мотиваційного континууму аксіоконцептосфер британців і українців (імена концептів TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ). Поєднуючи метод когнітивно-семантичної реконструкції ціннісних концептів і метод концептуальної інтеграції (Ж. Фоконьє і М. Тернер) зі структурними методами компонентного, дистрибутивного аналізу та методикою психо- і соціолінгвістичного експериментів, дисертантка визначила константи й доміанти ціннісних смислів британців й українців від первісної архетипно-міфологічної до сучасної стереотипної.

Тема дисертаційної роботи зумовлена, по-перше, її спрямуванням на вивчення і становлення філософських загальнолюдських ціннісних категорій “Істина”, “Добро”, “Краса”, “Користь” та їх ментальних репрезентацій в культурі британців і українців, їх мовної об’єктивації; по-друге, необхідністю реконструювати процеси формування ціннісних категорій і параметризувати мотиваційний базис аксіоконцептосфер британців та українців й схарактеризувати ціннісний світогляд обох народів. У цьому ми вбачаємо **актуальність** дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше здійснено діахронну та синхронну етносеміометрію ядра й інваріантно-варіантної периферії матричних аксіоконцептів TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ й унаочнено їхні синергетичні зв’язки в мотиваційному континуумі аксіоконцептосфер британців і українців; розроблено методологічне підґрунтя для виконання етносеміометричної параметризації мотиваційної ядерно-периферійної (інваріантно-варіантної) матричної моделі аксіоконцептосфери в англійській та українській мовах; укладено електронну анкету для проведення психолінгвістичного експерименту з британцями й українцями на предмет реконструкції ціннісних доміант, відображених в їх мовній свідомості; проведено психолінгвістичний експеримент з британцями

й українцями та опрацьовано його результати за допомогою комп'ютерного інформаційно-аналітичного сервісу СТИМУЛУС, побудовано асоціативні поля доменів та матричних аксіоконцептів; схарактеризовано закономірності й відмінності у формуванні етнічних констант і культурно-ціннісних доміант аксіоконцептосфер британців й українців.

Практичне значення дисертаційного дослідження вбачаємо у тому, що запропонована методика етносеміометричної параметризації мотиваційного континууму аксіоконцептосфер британців і українців може бути екстрапольована для подальшої інтерпретації ціннісних картин світу інших народів, а основні результати роботи можуть бути використані у методично-викладацькій роботі у ЗВО й у практичній перекладацькій діяльності.

У роботі порушено проблеми, вирішення яких становлять **теоретичну цінність**: авторкою сформульовано гіпотезу дослідження, яка полягає у тому, що мотиваційний континуум аксіоконцептосфери пропонується розглядати як холістично-синергетичну модель калейдоскопічної матриці загальнолюдської, колективно-національної та індивідуальної ціннісної творчості, в якій фіксуються первісні етнічні константи і національно-ціннісні доміанти британського й українського етносів і яка сконструйована за принципом ядро-центр/гнучка периферія; розроблено методологічне підґрунтя для виконання етносеміометричної параметризації матричної моделі аксіоконцептосфери; здійснено зіставну когнітивно-семантичну параметризацію мотиваційних доменів і ціннісних концептів TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ; уведено в науковий обіг когнітивної лінгвокомпаративістики термін “етносеміометрична параметризація” в його лінгвоаксіологічно-мотиваційному розумінні як найбільш оптимальної дескрипції для пояснення етапів і схем конструювання мотиваційного континууму калейдоскопічної матриці цінностей британців й українців; сформульовано нове визначення поняття “мотиваційний континуум аксіоконцептосфери” як холістично-синергетичної моделі калейдоскопічної матриці цінностей.

Дисертанткою опрацьовано представницький фактичний матеріал: етимологічні словникові статті з реєстровими словами, що є іменами, синонімами та дериватами 4-х базових аксіоконцептів TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ (матеріали тлумачних словників англійської і української мов, словники синонімів, філософські словники, термінологічні словники етики, естетики, логіки, права, релігієзнавства тощо).

Основний матеріал експериментального розділу асоціативного експерименту становлять отримані від британців й українців реакції в загальній кількості 1296 від перших і 1811 – від других: 428 асоціатів на стимули “Інтерес”, “Значення”, “Результат”, які надали британці, й 666 реакцій, наданих опитаними українцями, що були квантитативно опрацьовані за допомогою сервісу СТИМУЛУС і квалітативно об'єднані у відповідні ЛСГ (7 в англ. мові і 8 – в укр. мові) як прототипно-стереотипне відображення

мотиваційних потреб британців й українців; 868 антонімічних, антиконцептуальних й синонімічних асоціатів на стимули TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ, які надали британці, й 1145 реакцій, – отриманих від українців. Це свідчить про беззаперечну вагомість отриманих результатів та їхню **наукову цінність**.

Дисертація складається з анотацій двома мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (448 позицій, з яких 78 – іноземними мовами), у якому представлені всі джерела, на які покликається автор у викладенні теоретичної платформи), списку лексикографічних джерел (64 позиції) та 5-х додатків. Загальний обсяг роботи – 564 сторінки, обсяг основного тексту дисертації – 475 сторінок.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, зазначено методи дослідження, вказано форми апробації і структуру роботи.

У першому розділі **“Етносеміотричні засади вивчення процесу параметризації мотиваційного континууму аксіоконцептосфер у різних лінгвокультурах”** визначено онтологічну та гносеологічну сутність логіко-поняттєвих і лінгвокогнітивних категорій цінностей “Істина”, “Добро”, “Краса”, “Користь”, а також схарактеризовано етапи становлення науки аксіології; систематизовано хронологічні межі філософських підходів до параметризації цінностей; авторкою запропоновано нове витлумачення поняття «аксіоконцептосфера» як мотиваційний континуум етнічних констант і культурно-ціннісних домінант представників певної лінгвокультури.

Другий розділ **“Методологія здійснення етносеміотричної параметризації мотиваційного континууму аксіоконцептосфер в англійській та українській мовах”** присвячено засадничим положенням етносеміотричної параметризації з позицій принципів аксіологізму, холізму, культурного детермінізму для розробки методики конструювання моделі аксіоконцептосфери кожної із лінгвокультур. При цьому авторка зазначає, що наразі склалися всі передумови для розробки нової аксіоепістемології, основне завдання якої полягатиме в реконструкції концептів лінгвокультури певної мови й побудові їхньої типології, що становитиме національну концептосферу. У зв'язку з цим дисертатка розробила нову методику конструювання моделі аксіоконцептосфери у кожній із лінгвокультур, яка складалася з таких етапів.

Перший етап: здійснюється діахронічне дослідження етимологічних версій первісних значень імен ціннісних концептів в англійських та українських етимологічних джерелах і реконструюються первісні ціннісні смисли – етимологічне ціннісне ядро кожного аксіоконцепту. Потім застосовується компонентний аналіз і визначаються семні складники архетипних значень імен досліджуваних ціннісних концептів, що складає основу для подальшої таксономії первісних ціннісних смислів й упорядковує

діахронічні ядра мотиваційного континууму аксіоконцептосфер обох лінгвокультур.

Другий етап: за допомогою семантико-когнітивного методу розкриваються механізми гармонізації аксіоконцептосфер шляхом аналізу сучасних семантичних структур імен ціннісних концептів TRUTH, GOOD, BEAUTY, BENEFIT / ІСТИНА, ДОБРО, КРАСА, КОРИСТЬ та їхніх синонімів, а також зіставляються сучасні структури з первісною структурою ціннісних смислів. На завершальному етапі цієї стадії здійснюється діагностика динаміки ціннісних уявлень британців і українців (від наївних – до термінологічних) про такі ментальні поняття, як TRUTH, GOOD, BEAUTY, BENEFIT / ІСТИНА, ДОБРО, КРАСА, КОРИСТЬ.

Третій, експериментальний етап має свої методичні кроки, операційні інструменти й процедури виконання, серед яких: вільний асоціативний експеримент й елементи соціолінгвістичного експерименту (інтерв'ювання й пряме опитування); метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда, метод семантичного шкалування (індекс яскравості сем), зіставно-параметричний метод. Ці методи спрямовані на виконання основного завдання – зіставлення семантичної (первісної і сучасної) та психолінгвістичної (асоціативної) структур значень імен ціннісних концептів та їх синонімів із метою вимірювання ступеня збереження ціннісних констант й актуалізованих у мовній свідомості британців і українців національно-ціннісних домінант.

У третьому розділі **“Етносеміометрія мотиваційного континууму аксіоконцептосфер британської й української лінгвокультур у діахронії і синхронії”** аналізуються результати застосування розробленої дисертанткою методики: схарактеризовано першозначення (індосвропейські, прагерманські й праслов'янські) імен аксіоконцептів TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ, а також механізми зсуву в їхньому значенні. Зазначено, що нові сучасні значення аксіоконцептів є результатом інтеграції в аксіоконцептосферу з інших предметних і абстрактних сфер. Здійснено семіометричну діагностику семних компонентів сучасної семантичної структури імен аксіоконцептів та їх синонімів в англійській та українській мовах і встановлено збіги та відмінності.

У четвертому розділі **“Асоціативна етносеміометрія мотиваційного континууму аксіоконцептосфер британців і українців”** за результатами проведення асоціативного експерименту з носіями кожної мови за допомогою комп'ютерних інформаційно-аналітичних систем сконструйовано асоціативні поля доменів й аксіоконцептів у мотиваційному континуумі аксіоконцептосфер британців й українців, опрацьованими за індексами продуктивності наданих асоціатив на стимули “Інтерес”, “Значення Інтересу”, “Результат Інтересу” та матричні аксіоконцепти TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ.

Аналіз асоціативних реакцій респондентів, здійснений за допомогою комп'ютерного сервісу СТИМУЛУС, показав відмінні мотиваційні інтереси британців і українців: ядрові реакції респондентів на стимули INTEREST/ІНТЕРЕС та індекси їхньої яскравості відображають ціннісно значимі

мотиваційні потреби британців, для яких домінантами є **матеріальні** цінності (*money*) і **соціальні** (*independence*), на відміну від українців, першочерговими для яких є **соціальні** (*сім'я*) та **біологічні** потреби (*здоров'я*).

Домінантними для обох лінгвокультур, хоча і в різних кількісних показниках, є ціннісні концепти TRUTH / ІСТИНА і GOOD / ДОБРО. Проте вершиною цих домінант у британців є морально-етичний концепт GOOD, а в українців однаково домінантними є як екзистенційний концепт ІСТИНА, так і морально-етичний концепт ДОБРО. Це дає можливість зробити припущення про значимість для британців більшою мірою матеріального блага і водночас морального задоволення від цього добра, тимчасом для українців – першочерговим є закон, справедливість, норма, правда на тлі духовних благ. Зроблені попередні підсумки пояснюють принципові відмінності в асоціативно-ціннісних картинах світу представників британського й українського соціумів.

У **Висновках** підсумовуються результати виконаного дослідження, а саме: підкреслюється, що розроблено методологічне підґрунтя етносеміотричної параметризації моделі аксіоконцептосфери в англійській та українській мовах; виконано етносеміотрію ядра й інваріантно-варіантної периферії матричних аксіоконцептів TRUTH / ІСТИНА, GOOD / ДОБРО, BEAUTY / КРАСА, BENEFIT / КОРИСТЬ у діахронії і синхронії й унаочнено їхні зв'язки в мотиваційному континуумі аксіоконцептосфер британців і українців; укладено електронну анкету в системі Google Forms для проведення психолінгвістичного експерименту з британцями й українцями на предмет реконструкції ціннісних домінант, відображених в їх мовній свідомості, яку можна використовувати як взірець для подібних досліджень; схарактеризовано закономірності й відмінності у формуванні етнічних констант і культурно-ціннісних домінант в мотиваційному континуумі аксіоконцептосфер британців й українців і, врешті, систематизовано теоретичні здобутки виконаного дослідження у сфері етносеміотричної лінгвоаксіології, а і їхні теоретичні положення і отримані результати можна застосувати до зіставно-параметричної типології.

Дисертація виконана на надзвичайно високому теоретичному рівні. Проаналізовано й осмислено велику кількість теоретичних питань з аксіології, когнітивістики, лінгвістики, логіки, філософії. Крок за кроком, логічно, послідовно, обґрунтовано на основі розробленої методологічної бази дається відповідь на запитання: за допомогою яких лінгвокогнітивних механізмів цінності відображаються у свідомості представників конкретних етнокультур та як кожна мова інтерпретує результати цього відображення на основі власних оцінних ресурсів? Цією роботою авторка доводить, що для виконання ціннісно-сислового виміру цих та інших ціннісних категорій і концептів слід розробити відповідне теоретичне підґрунтя для етносеміотричної параметризації аксіоконцептосфери загалом.

Робота демонструє високий не тільки теоретичний, а й технологічний рівень сучасної когнітивістики. Відзначимо наукову ерудицію,

експериментальну добросовісність дисертантки, яка не оминала складні й суперечливі теоретичні питання сучасної лінгвістики, шукала шляхи їх розв'язання, а також продемонструвала вміння аналізувати й узагальнювати мовний матеріал.

При цьому хотілося б висловити **деякі зауваження**.

1. На стор. 92 авторка пише: «Занурюючись глибше у смисл процесів роботи людської свідомості, можна припустити, що найголовнішим пізнавальним процесом є концептуалізація світу, а структури знання, названі концептами, є результатом цього процесу, осмисленням здобутих знань про навколишнє буття». Але ж концепти – не структура знання, а одиниця пам'яті, ментального лексикону, одиниця концептуальної системи.

2. Оскільки дисертація виконується також в рамках історичного і типологічного мовознавства, авторка зауважує: “кінцева мета лінгвоконцептології, що передбачає представлення єдиної універсальної системи лінгвоконцептів через вивчення окремих концептів та окремих національних концептосфер та їхнє подальше зіставлення, – на цей момент ще не досягнута” (стор. 90), то постає запитання, а чи взагалі коректно ставити питання про створення такої універсальної класифікації, коли досі немає єдиного визначення поняття «концепт», не визначено склад концептів у концептосфері, не виявлено межі можливої експлікації смислового змісту духовних культурних, наукових концептів, що потребує окремого обговорення, коли науковці відзначають складну структуру концепту – поєднання етимологічної зони, де збережені етнічні константи як архетипи позасвідомого, і сучасної, що є багатошаровим поєднанням ціннісно-поняттєвого, ціннісної-оцінного і ціннісно-образного компонентів?

І якщо можна і треба вивчати етнічні константи, як це довела дисертантка, поєднувати їх із сучасними культурно-ціннісними домінантами, з'ясовувати структуру концептосфери конкретного народу, порівнювати їх, то структурувати такий складний матеріал в універсальній класифікації, на нашу думку, складно й навіть неможливо. Аналогічну думку висловив В. І. Карасик, який пише, що “складні й багатовимірні семантичні утворення – лінгвокультурні концепти – не підлягають типологізації на основі якоїсь однієї класифікаційної ознаки, а тому побудова вичерпної і несуперечливої їхньої таксономії є дуже проблематичною” [Карасик 2009, с. 24]. Великі питання і до методології досліджень, яку треба вдосконалити, підвищити її ефективність.

3. Наступне зауваження стосується дещо некоректної періодизації застосування статистичних методів у лінгвістиці, напр., на с. 100 авторка зазначає, що перші праці з лінгвостатистики з'явилися у 30-х-40-х рр. ХХ ст., і ними були роботи Дж. Ципфа. Але першими, хто застосував статистичні

методи, були математики В. Я. Буняковський (XIX ст.), А. А. Марков (XX ст.) (його марківські ланцюги, актуальні й досі).

Щодо відомих українських лінгвостатистиків, то ними були В. В. Левицький і В. І. Перебийніс, а не М. М. Пещак.

4. Є також запитання термінологічного характеру, яке стосується компонентного аналізу дефініції. Відомо, що **сема** — смислова одиниця; мінімальна, гранична, неподільна складова частина лексичного значення (семема). Авторка наводить для лексеми *truth* в англійській мові з-поміж інших такі семи: 1) сема ‘наявність факту як чогось достовірного/правдивого’; 2) сема ‘визнання факту як істини/правди/авторитетна думка’; 4) сема ‘віра в істину’; 5) сема ‘сумніви в істинності інформації’. Хіба наведені семи є неподільними і можуть вважатися «атомами» смислу? Тоді що в таких випадках буде семемою?

5. На стор. 317 дис. дисертантка пише: «1) сема ‘моральні якості’ представлена значеннями: “доброзичливий”, “привітний, лагідний у взаєминах, прихильний сповнений ласки, приязні”, “розумно вихований, увічливий”, “добрий, щирий”, “виховувати кого-небудь на основі законів справедливості”; “уживається при формі звертання”, “вітання при зустрічі вранці (удень, увечері)”. У зв’язку з цим виникає запитання: А чи може сема бути багатозначною? На нашу думку, ні. Два останніх зауваження стосуються і самої методики компонентного аналізу, яка має бути несуперечливою і послідовною, адже від закладених у неї принципів аналізу залежать кінцеві результати.

Висловлені зауваження і пропозиції не дають підстав і сумнівів у теоретичній цінності і практичній користі дослідження. Вони лише доводять складність теоретичного завдання й практичних аспектів його розв’язання і показують, скільки ще дискусійних питань залишається на перспективу.

На суд мовознавчої громади подано добре продуману, оригінальну дослідницьку працю, чесно і відповідально виконану на показовому, самостійно дібраному фактичному матеріалі, з належним знанням літератури і предмета дослідження.

Найвагоміші теоретичні та практичні здобутки рецензованої дисертації висвітлено у належній кількості статей в авторитетних наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові, й апробовано на конференціях.

Концептуальна основа дисертації, її завдання і результати не суперечать їхньому скороченому викладу в авторефераті дисертації. Бібліографічний список використаної літератури відповідає принципу достатності, упорядкування його здійснено авторкою згідно з останніми бібліографічними приписами.

З огляду на все вищесказане вважаємо, що дисертація «Етносеміометрична параметризація аксіоконцептосфер у британській та українській лінгвокультурах» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Наталія Олександрівна Стефанова – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство і 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика.

Офіційний опонент:

д. філол. наук, доцент,
професор кафедри української мови
та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н. П. Дарчук

ПЛАННС ЗАСІДАННЯ
ВЧЕЖИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
до 10. 2020р.

